

Conjunctuurbericht

Centraal bureau voor de statistiek

Samengesteld door de hoofdafdeling Nationale rekeningen

Begin december bracht het CBS de publikatie '1990 in cijfers' uit. De gegevens voor het jaar 1990 daarin zijn gebaseerd op maand- of kwartaalinformatie die nog niet voor het gehele jaar beschikbaar is. Uit deze zeer voorlopige gegevens voor 1990 kan geconcludeerd worden dat de groei van de Nederlandse economie dit jaar relatief hoog is geweest. Het bruto binnenlands produkt (BBP)* groeit in volume met ruim 3%. Dit is weliswaar iets lager dan de groei in 1989, maar hoger dan in alle andere voorgaande jaren uit het afgelopen decennium. Een meer dan gemiddelde produktiegroei* wordt in 1990 gerealiseerd in de handels- en transport-sector; de groei in de overige diensten blijft daarbij iets achter. De groei van de bedrijvigheid in de landbouw en nijverheid is ongeveer gelijk aan die voor het totaal. Het accres van de nationale bestedingen (consumptie en investeringen) is in 1990 hoger dan de groei van de binnenlandse produktie. Vooral de toename van het volume van de particuliere consumptie is in 1990 relatief hoog. Dit kan worden toegeschreven aan de aankopen van duurzame consumptiegoederen, die in 1990 duidelijk hoger zijn dan in 1989. De groei van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa is in 1990 ongeveer gelijk aan de groei in 1989. De investeringen in woningen zijn in 1990 lager dan in 1989, de andere investeringscategorieën (zoals overige gebouwen, GWW-werken en vervoermiddelen) laten stijgingen zien. De bij de nationale bestedingen achterblijvende binnenlandse produktie gaat samen met een invoergroei van goederen en diensten die sterker is dan de groei van de uitvoer.

In het volgende zal meer in detail worden ingegaan op de uitkomsten zoals gepubliceerd in '1990 in cijfers'. In de Focus is een vergelijking gemaakt van de verwachtingen van consumenten en industriële ondernemers tussen eind 1989 en eind 1990.

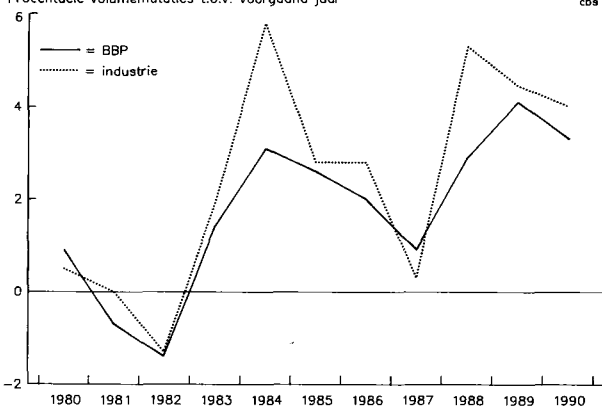
Productie

Het volume van het bruto binnenlands produkt (BBP)* in 1990 is ruim 3% groter dan in 1989. Dit groeicijfer blijft achter bij het accres over 1989, dat 4,1% bedroeg, maar het is wel het op een na grootste van de afgelopen dertien jaar. Geen van de vier (in de publikatie '1990 in cijfers' onderscheiden) bedrijfstakken bereikt in 1990 het groeicijfer* van het voorgaande jaar. In de landbouw en visserij valt de groei het sterkste terug. In 1990 ligt de volumetoename hier weliswaar nog tussen de 3% en de 4%, maar het stijgingspercentage in 1989 was meer dan tweemaal zo groot. De bedrijvigheid in de nijverheid neemt met 3% toe, de groei in 1989 was duidelijk groter; deze bedroeg 4,6%. Het accres in beide bedrijfstakken in de dienstensector ligt in

1990 slechts fractioneel onder de procentuele groei in 1989. De stijging in de handel en transport is, van de vier onderscheiden bedrijfstakken, met bijna 5% het grootst. Ook in 1989 kende deze bedrijfstak de sterkste stijging. De groei in de rest van de dienstensector is met ruim 2%, evenals in 1989, bescheiden. Binnen de nijverheid ligt in 1990 het produktievolume van de delfstoffenwinning en van de openbare nutsbedrijven rond het niveau van 1989. Het groeicijfer van de industrie ligt in 1990 duidelijk boven dat van de nijverheid. Van de industriële bedrijfsklassen kent de metaalindustrie het hoogste groeicijfer. Ook de stijging van de produktie in de papier- en grafische industrie ligt boven het industriële gemiddelde. De groei van de chemische industrie blijft in 1990 voor het eerst na 1986 onder

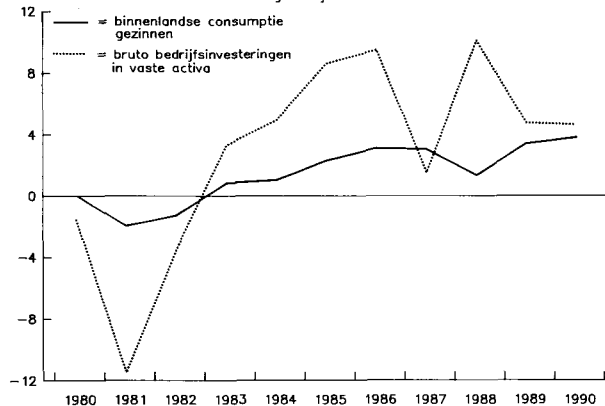
BBP (mp) en toegevoegde waarde industrie (fk)
Procentuele volumemutaties t.o.v. voorgaand jaar

cbs1

Consumptie gezinnen en bedrijfsinvesteringen in vaste activa
Procentuele volumemutaties t.o.v. voorgaand jaar

cbs2

Tabel 1. Kerngegevens recente ontwikkelingen in Nederland

Procentuele mutaties t.o.v. dezelfde periode het jaar daarvoor, tenzij anders aangegeven

	1983/'87	1988	1989	1989	1990	1990				Trend ²⁾		
	gemidd.			4 ^e kw.	1 ^e kw.	2 ^e kw.	3 ^e kw.	aug.	sept.		okt.	nov.
VOLUME-GE-GEVENS												
<i>Productie in de nijverheid</i>												
Nijverheid (excl. bouwnijverheid)	3	0	5	6	2	1	5	3	8	2	.	I+
Delfstoffenwinning	3	-11	6	7	-2	-11	11	2	24	7	.	I
Industrie	3	5	4	5	4	5	4	4	4	1	.	I+
Voedings- en genotmiddelenindustrie	1	3	4	5	3	3	.	.	.	.	.	I+
Textiel-, kleding- en lederindustrie	-1	2	3	1	5	4	.	.	.	.	.	I+
Papier- en grafische industrie	2	6	3	6	5	9	.	.	.	.	.	I++
Chemische industrie	8	6	4	3	1	2	2	-1	6	3	.	I+
Rubber- en kunststofverw. industrie	7	5	9	9	11	6	.	.	.	.	.	I++
Hout- en bouwmaterialenindustrie	2	10	3	1	-1	0	.	.	.	.	.	I
Basismetalenindustrie	3	9	5	3	-1	8	4	1	.	.	.	I+
Elektrotechnische industrie	2	4	4	7	11	8	11	15	7	.	.	I++
Rest metaal- en overige industrie	1	6	6	6	4	6	.	.	.	.	.	I++
Openbare nutsbedrijven	1	2	6	8	-2	-6	0	1	.	.	.	I
Bouwnijverheid: begonnen woningen	-2	20	-10	-13	10	-12	-24	-25	-36	.	.	--I
<i>Buitenlandse handel (goederen)</i>												
Invoer, totaal	6	7	4	5	9	7	8	8	6	.	.	I++
Grondstoffen en halffabrikaten	6	7	4	2	8	6	7	7	4	.	.	I++
Consumptiegoederen	6	5	2	5	7	8	9	8	4	.	.	I++
Investeringsgoederen	11	5	8	11	14	9	11	13	12	.	.	I++
Algemene goederen	1	11	4	8	15	2	3	2	12	.	.	I++
Totaal, excl. energie	7	7	5	9	10	7	9	9	8	.	.	I++
Uitvoer, totaal	5	8	5	4	5	5	6	5	0	.	.	I+
Onbewerkte agrarische produkten	4	9	2	6	5	15	7	9	0	.	.	I++
Delfstoffen	-1	-9	14	11	1	-6	16	2	33	.	.	I++
Fabrikaten	6	8	6	4	5	4	6	5	-1	.	.	I+
Totaal, excl. energie	6	9	5	9	6	5	7	6	1	.	.	I++
<i>Consumptieve bestedingen van gezinnen</i>												
Binnenlandse consumptie, totaal	2	1	3	4	3	4	3	4	2	4	.	I+
Voedings- en genotmiddelen	1	1	3	2	2	3	2	6	-3	4	.	I+
Duurzame consumptiegoederen	4	0	5	6	7	7	6	5	7	7	.	I++
Overige goederen en diensten	2	2	3	3	2	3	3	3	3	3	.	I+
<i>Investeringen in vaste activa</i>												
Bruto investeringen, totaal	4	9	4	5	8	3	.	.	.	.	.	I+
Bedrijven	5	10	5	5	9	3	.	.	.	.	.	I+
Overheid	-2	2	2	4	5	5	.	.	.	.	.	I+
<i>Kwartaalrekeningen</i>												
Bruto Binnenlands Produkt	2,1	2,9	4,1	4,2	3,2	2,8	.	.	.	.	.	I+
Bruto Nationaal Produkt	2,1	2,5	4,4	4,1	3,6	1,6	.	.	.	.	.	I+
Bruto Nationaal Inkomen	2,1	3,3	3,8	3,3	4,6	3,5	.	.	.	.	.	I+
PRIJZEN												
Productenprijzen industrie, tot. afzet	-1,3	1,3	4,7	2,6	-0,8	-3,0	-0,6	-0,4	0,6	2,2	.	I
Productenprijzen industrie, verbruik	-3,9	0,8	7,3	4,3	-2,1	-7,1	-2,2	-1,7	1,4	4,3	.	I
Ruilvoet, unit value (goederen)	0	1	-2	-2	3	2	1	2	1	.	.	I
Invoerprijzen, unit value	-4	0	8	7	-2	-6	-4	-6	-2	.	.	I
Invoerprijzen, excl. energie, unit value	-1	2	6	1	-2	-4	-5	-8	-6	.	.	I
Uitvoerprijzen, unit value	-4	1	6	5	1	-4	-2	-4	-1	.	.	I
Uitvoerprijzen, excl. energie, unit value	-1	2	6	-1	0	-4	-2	-4	-2	.	.	I
Prijzen gezinsconsumptie (werknemers)	1,5	0,7	1,1	1,3	2,3	2,2	2,5	2,4	2,7	2,9	2,8	I+
Regelingslonen particulier bedrijf	1,2	0,8	1,4	1,7	2,3	2,8	3,1	3,2	3,0	3,0	.	I+
Regelingslonen overheid	-0,8	0,3	1,7	1,7	3,2	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	.	I+
Regelingslonen geprem. en gesub. sector	-0,3	1,0	1,9	2,3	3,0	3,9	4,3	4,3	4,5	4,5	.	I+
Dollarkoers, contante notering	-5	-2	7	2	-9	-13	-17	-18	-20	-18	-18	--I
OVERIGE INDICATOREN												
Konsumentenvertrouwen¹⁾ (in %)		2	13	13	14	9	5	7	0	-5	-13	.
Koersindex voor aandelen, algemeen	23	-9	26	24	10	4	-8	-9	-14	-14	-13	I
Uitgesproken faillissementen	-15	2	-4	-7	-6	-5	0	-7	0	9	-15	-I
<i>Conjunctuurtest industrie</i>												
Bezettingsgraad (in %)	83	85	86	86	86	86	86	122	121	121	.	I
Orderpositie (1984=100)	101	107	122	124	123	123	122	122	121	121	.	I
Beoordeling orderpositie ¹⁾ (in %)	-14	-6	-1	-2	-3	-2	-4	-4	-7	-7	.	.
Beoordeling voorr. eindprodukten ¹⁾ (in %)	8	2	3	4	4	2	5	5	5	5	.	.
<i>Arbeidsmarkt</i>												
Aantal banen van werknemers, totaal		3	2	2	3	2	.	.	.	.	.	I+
Landbouw en visserij		5	5	7	2	-1	.	.	.	.	.	I-
Nijverheid (excl. bouwnijverheid)		1	1	1	1	1	.	.	.	.	.	I
Bouwnijverheid		3	1	1	3	1	.	.	.	.	.	I
Handel, horeca en vervoer		4	4	4	3	4	.	.	.	.	.	I+
Overige dienstverlening		3	2	2	3	2	.	.	.	.	.	I+
Aantal uren uitzendkrachten		8	12	13	14	6	7	.	.	.	.	I++
Geregistreerde werklozen ³⁾ (x 1 000)		433	390	365	370	340	343	343	346	.	.	.
<i>Geld en krediet</i>												
Spaartegoeden		1,3	4,7	5,1	6,0	6,5	6,8	6,6	6,8	7,3	.	I++
Verstrekt consumptief krediet	5	6	6	8	9	2	5	6	-2	3	.	I+
Binnenlandse liquiditeitsmassa	7	9	13	14	15	13	10	10	10	.	.	I++
Geldhoeveelheid	8	7	6	7	5	6	6	6	6	.	.	I++
Secundaire liquiditeiten	6	11	23	23	27	21	15	15	15	.	.	I++
Officieel wisseldisconto (in %)	4,7	3,7	5,8	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,25	I++
Daggeldmarktrente (in %)	5,7	4,4	7,0	8,2	8,5	8,1	8,1	8,3	8,1	8,0	8,4	I++
Rendement op staatsobligaties (in %)	7,2	6,1	7,2	7,8	8,8	9,0	9,0	9,1	9,2	9,2	9,2	I++

1) Saldo van positieve en negatieve antwoorden in procenten van het totaal.

2) Trend: procentuele jaarmutatatie van het meest recente voortschrijdend 12-maands (4-kwartaals) gemiddelde.

--I: kleiner dan -5%; -I: tussen -5% en -2%; I: tussen -2% en 2%; I+: tussen 2% en 5%; I++: groter dan 5%.

3) Driemaandsgemiddelden opgenomen onder de middelste maand. De gegevens zijn niet voor het seizoen gecorrigeerd.

.= gegevens zijn (nog) niet beschikbaar.

het industriële gemiddelde. Het produktievolume van de hout- en bouwmaterialenindustrie is nagenoeg even groot als in 1989.

Het aantal woningen met de bouw waarvan in 1990 is begonnen ligt onder het aantal in 1989.

In- en uitvoer

Het volume van de totale invoer van goederen en diensten in 1990 is bijna 6% groter dan in 1989; de uitvoer van goederen en diensten neemt toe met een percentage dat ligt tussen de 4 en 5 (het gaat hier, in afwijking van tabel 1 over de in- en uitvoer incl. diensten).

De volumegroei van de invoer van goederen en diensten blijft maar weinig achter bij de hoge groeicijfers voor 1988 en 1989. De stijging in 1988 overtrof de groeicijfers in de elf daaraan voorafgaande jaren. De voor prijsveranderingen gecorrigeerde uitvoer van goederen en diensten blijft in 1990 achter bij het vorig jaar. In 1989 bedroeg de groei 6%; de stijging over 1988 was uitzonderlijk hoog, deze bedroeg 8%. Dit accres is na 1976 niet meer zo hoog geweest.

Consumptie

Het volume van de binnenlandse consumptie door gezinnen in 1990 is bijna 4% groter dan in het voorgaande jaar. Dit groeicijfer overtreft het accres in 1989, dat 3,4% was. Groeicijfers in deze orde van grootte zijn bij de consumptieve bestedingen betrekkelijk zeldzaam. De groei over 1990 is dan ook de grootste na 1978.

Van de drie onderscheiden consumptie categorieën is de voedings- en genotmiddelen de kleinste groep. De volumestijging in 1990 is hier ruim 2%. Deze groei blijft iets achter bij die over 1989. De fluctuaties die de totale binnenlandse consumptie in de tijd te zien geeft, worden vooral veroorzaakt door de categorie duurzame consumptiegoederen. Dit onderdeel, dat globaal een vijfde van de totale consumptie uitmaakt, groeit in 1990 in volume met 7%. Dit is het grootste jaarlijkse accres na 1977. In de jaren 1981 en 1982, toen de totale binnenlandse consumptie licht afnam, daalden de voor prijsveranderingen gecorrigeerde uitgaven aan duurzame goederen met respectievelijk -8% en -5%. De hoge groei in 1990 doet zich in vrijwel alle deelgroepen voor. Een uitzondering vormen hier de autoverkoop. De consumptie van de overige goederen en diensten, de grootste groep, neemt in 1990 met 3% toe. Het jaar 1989 kende nagenoeg eenzelfde groeicijfer. Binnen deze categorie zijn de medische diensten, de woninghuren en de horeca de grootste deelgroepen. De uitgaven aan medische diensten nemen de laatste jaren minder toe dan het gemiddelde van de categorie, de woninghuren geven daarentegen een meer dan gemiddelde stijging te zien. De horeca-uitgaven zijn in 1989 en 1990 vrij sterk gestegen.

De consumptieve bestedingen van de overheid liggen in 1990 op nagenoeg hetzelfde niveau als in 1989. Na 1987 zijn de consumptieve bestedingen van de overheid in volume met nog geen procent per jaar toegenomen.

Investerings

Het volume van de bruto bedrijfsinvesteringen in vaste activa in 1990 is 5% groter dan in 1989. Deze groei is vrijwel

even groot als in 1989. De toename van de overheidsinvesteringen is in 1990 groter dan in 1989. In de periode 1980-1989 daalden de overheidsinvesteringen met gemiddeld 1% per jaar.

De investeringen in grond-, weg- en waterbouwkundige werken (een belangrijk onderdeel van de overheidsinvesteringen), in vervoermiddelen en in de categorie gebouwen liggen in 1990 op een hoger niveau dan in 1989. De investeringen in woningen zijn lager dan in 1989.

Prijzen

Het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie lag in de eerste elf maanden van dit jaar 2,4% boven het niveau van de overeenkomstige periode van het voorgaand jaar. In 1989 werd ten opzichte van 1988 een stijging van 1,1% geregistreerd. De stijging in 1990 is de grootste na 1984. Het prijsniveau van de industriële afzet over 1990 als geheel is nagenoeg hetzelfde als in 1989. Het prijspeil van de door de industrie verbruikte grondstoffen en halffabrikaten ligt iets onder het niveau van 1989.

Faillissementen

Het aantal uitgesproken faillissementen is in 1990 iets kleiner dan in 1989. Deze daling volgt op een afnemende van 4% in 1989. In het begin van de jaren tachtig steeg het jaarlijks aantal uitgesproken faillissementen fors, vanaf 1983 is een dalende trend zichtbaar.

Arbeidsmarkt

De totale Nederlandse bevolking neemt in 1990 met 0,8% toe en overschrijdt de 15 miljoen. De groei in 1990 is de grootste van de afgelopen tien jaar. In 1989 was de toename 0,6%. De beroepsbevolking van 15-64 jaar neemt in 1990 toe met 1,8%; de stijging in 1989 bedroeg 1,1%. Het aantal geregistreerde werklozen daalt in 1990 met 12%. Deze afnemende overtreft de daling in 1989 in geringe mate. Het aantal banen van werknemers was medio 1990 ruim 2% groter dan op hetzelfde tijdstip in 1989. Een vergelijking van de stand op 30 juni 1989 met die van medio 1988 geeft een nagenoeg even grote stijging te zien.

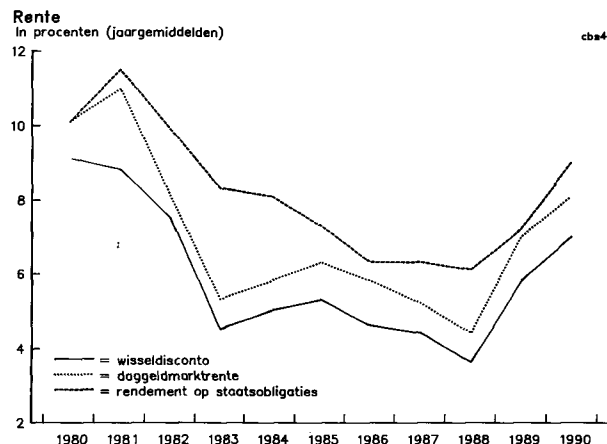
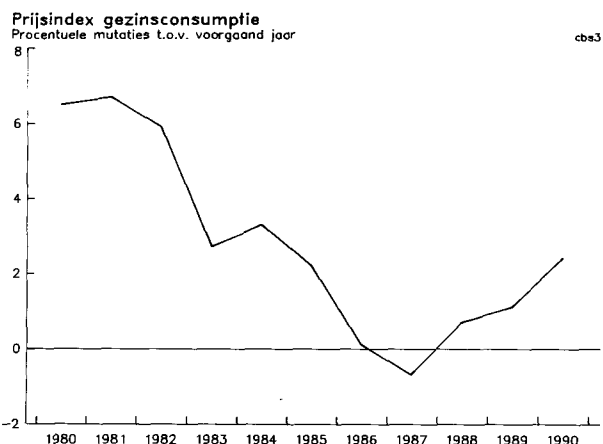
Geld en Krediet

De percentages van de in het Conjunctuurbericht opgenomen rente-indicatoren bereiken gemiddeld in 1990 het hoogste niveau van de afgelopen zeven jaar. Het rendement op staatsobligaties, indicator voor de rente op de langere termijn, is dit jaar gemiddeld 9,0%. Verleden jaar bedroeg het rendement 7,2%. De indicator voor de rente op de korte termijn (de daggeldmarktrente) stijgt van 7,0% in 1989 naar gemiddeld 8,1% in 1990.

*) BBP in marktprijzen; bedrijfstakken en -klassen gewaardeerd tegen faktorkosten.

Mutaties hebben betrekking op de overeenkomstige periode van het voorgaand jaar, tenzij anders vermeld.

Verbeterde cijfers worden niet als zodanig gekenmerkt.

Tabel 2. Recente ontwikkelingen in het buitenland

Procentuele mutaties t.o.v. dezelfde periode het jaar daarvoor, tenzij anders aangegeven

	1983/87	1988	1989	1989	1990	1990					Trend ²⁾	
	gemidd.			4 ^e kw.	1 ^e kw.	2 ^e kw.	3 ^e kw.	aug.	sept.	okt.		nov.
Productie nijverheid, excl. bouwnijv. (volume)												
Bondsrepubliek Duitsland	2	4	5	5	6	4	6	6	6	.	.	I++
België	2	6	4	3	8	5	.	.	.	.	.	I+
Frankrijk	1	5	4	3	1	1	2	5	2	.	.	I+
Verenigd Koninkrijk	3	4	1	0	1	2	-2	-1	-3	.	.	I
Italië	2	7	4	4	1	1	0	1	0	.	.	I
Verenigde Staten	5	6	3	1	1	1	2	2	2	.	.	I
Japan	4	9	6	4	2	4	6	6	5	.	.	I+
Europese Gemeenschap	3	4	4	3	3	2	2	3	2	.	.	I+
Buitenland (gewogen) ¹⁾	2	5	4	3	4	3	.	.	.	.	.	I+
Nederland	3	0	5	6	2	1	5	3	8	2	.	I+
Productie industrie (volume)												
Bondsrepubliek Duitsland	2	4	5	5	6	4	.	7	.	.	.	I++
België	2	6	4	3	7	6	.	.	.	.	.	I+
Frankrijk	0	5	5	4	3	1	2	4	1	.	.	I+
Verenigd Koninkrijk	3	7	5	2	1	1	0	0	-2	.	.	I
Italië	2	7	4	4	1	0	-1	1	-1	.	.	I
Verenigde Staten	5	6	2	1	1	1	2	2	2	.	.	I
Japan	4	10	6	4	2	3	6	6	5	.	.	I+
Europese Gemeenschap	2	5	5	4	4	2	.	3	.	.	.	I+
Nederland	3	5	4	5	4	5	4	4	4	1	.	I+

Bron voor gegevens buitenland: Eurostat.

¹⁾ Het gemiddelde van de 6 belangrijkste exportlanden, gewogen met hun aandeel in de Nederlandse export in 1987.

²⁾ Trend: procentuele jaarmutatie van het meest recente voortschrijdend 12-maands (4-kwartaals) gemiddelde.

--I: kleiner dan -5%; -I: tussen -5% en -2%; I: tussen -2% en 2%; I+: tussen 2% en 5%; I++: groter dan 5%.

. = gegevens zijn (nog) niet beschikbaar.

Focus: Verwachting en beoordeling van consumenten en industriële ondernemers pessimistisch

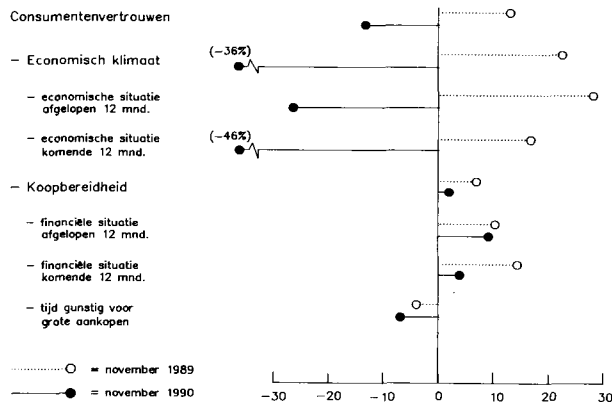
Als aanvulling op de vergelijking van groeicijfers voor 1990 en 1989, worden in deze Focus de verwachtingen van en de beoordelingen door consumenten en industriële ondernemers voor beide jaren naast elkaar gezet. Hierbij is gebruik gemaakt van de meest recente uitkomsten van het Consumenten Conjunctuuronderzoek (november) en de Conjunctuurtest (oktober). De resultaten zijn vergeleken met die op hetzelfde tijdstip een jaar eerder. Een algemene conclusie is dat zowel de consumenten als de ondernemers tegen het eind van dit jaar veel pessimistischer zijn dan op het zelfde tijdstip vorig jaar (zie grafieken). In november vorig jaar was het saldo van de positieve en negatieve antwoorden op de vijf vragen die aan de Index van het Consumentenvertrouwen ten grondslag liggen nog 13%; in november dit jaar overtroffen daarentegen de negatieve antwoorden de positieve met eenzelfde percentage. Deze grote verandering kan voor een belangrijk deel worden toe-

geschreven aan een gewijzigde beoordeling van het economisch klimaat. De beoordeling van de eigen financiële situatie en de bereidheid om grote aankopen te doen verslechterde eveneens, maar minder drastisch. Ook de beoordeling door de industriële ondernemers van hun orderpositie (indicator voor toekomstige productie-ontwikkelingen) was eind 1990 in tegenstelling tot eind 1989 negatief. In oktober 1989 hielden de positieve en negatieve antwoorden elkaar nog in evenwicht, terwijl een jaar later het saldo van positieve en negatieve antwoorden -7% bedroeg. Vooral in de investeringsgoederenindustrie - met name de metaalindustrie - is een verslechtering zichtbaar. Ook in de hout- en bouwmaterialen-industrie en de papier en grafische industrie is het oordeel van de ondernemers dit jaar negatiever dan vorig jaar. In de chemie is er nauwelijks een verandering, terwijl het oordeel van de ondernemers in de voedings- en genotmiddelenindustrie positiever is dan in 1989.

Consumentenvertrouwen

Saldo van positieve en negatieve antwoorden in % van totaal

cbs5

Beoordeling orderpositie industrie

Saldo van positieve en negatieve antwoorden in % van totaal

cbs6

